A LIBERALIZMUS VISZONTAGSÁGOS ÚTJA

KARÁCSONY ANDRÁS – LÁNCZI ANDRÁS

Noha a liberalizmus kifejezés csak 1812-ben jelent meg Spanyolországban, a fogalom modern gyökerei a 17. századi angol politikai gondolkodásba nyúlnak vissza, amely döntő pontokon szakított a premodern tradícióval, s az egész európai kultúrában kirobbantotta az antikok és modernek vitáját. Ennek a folyamatnak két következménye volt. Thomas Hobbes kidolgozta az új (modern) állam koncepcióját: a szuverén nem a király személyében vagy valamilyen testületben van, hanem az államban mint önálló személyben. Az ilyen államnak erősnek kell lennie, a hatalom nem osztható meg, különben a szétesés fenyegetné a politikai közösséget, illetve a legnagyobb rossz, az erőszakos halál réme, a háború pedig nem volna elkerülhető. No, de mi legitimálja ezt az erős államot? Az állammal szembeni civil társadalom, amelynek tagjait jogok védik a hatalommal szemben. Ezen a ponton a klasszikus szabadságfelfogást, amely az egyén nevelésében fejeződött ki, azaz nem politikai értelme volt a klasszikus szabadság eszméjének, felváltotta az egyén személyes szabadságjogainak politikai koncepciója. Ezért van az, hogy a modern liberalizmus az individuum szabadságát állította a politika és a társadalom középpontjába. Ugyanakkor ez a szabadság mindig feltételezett egy adott közösséget (birodalom, egy ország lakossága, nép, nemzet, család, régió) és azon belül értelmezte az egyén szabadságát. A liberalizmus egyfelől jelentette az individuum kiművelődését ahhoz, hogy szabad személyként definiálhassa önmagát, másfelől pedig ezen szabadság jogi biztosítékát és jogilag szabályozott korlátait (erről szól a joguralom, illetve a jogállam doktrínája). Ennek a liberalizmus-felfogásnak a kiteljesedését hozta a 19. század. Magyarországon akkoriban a fogalom magyarítása – szabadelvűség – terjedt el.

A BALOLDALI LIBERALIZMUS SZÜLETÉSE

Alapvető változást hozott a szóhasználatban, hogy a 20. század első évtizedeitől kezdték el a szocialista gondolkodók önmagukat mint a szabadság híveit megjelölni – miként erről Hayeknél is olvashatunk (*A végzetes önhittség – A szocializmus tévedései*. 1988). Ám ez esetben valójában az egyenlőség fogalmának középpontba állításáról volt szó – és ez jelentős mértékben kihatott a „liberális" kifejezés használatmódjára.

Ez a jelentésburjánzás nem segítette a tisztánlátást. A liberalizmus különböző változatait néhány jelzős szerkezet elkülönítette (például szociálliberális,

Fogyasztói kosár – Bevásárlókocsi egy belvárosi szökőkútban, 1982
(Urbán Tamás felvétele, Fortepan)

neoliberális), de ennek ellenére megmaradt a gyűjtőfogalom jellege. Magyarán: ha valaki liberálisként határozta meg önmagát, abból legfeljebb csak az derült ki, hogy az egyén szabadságát valamiképp, valamilyen kontextusban fontosnak tartja. Továbbá kifejezte azt is, hogy a liberalizmus kommunistaellenes, ebben osztozott a konzervatív felfogással. Ám egy döntő kérdésben a liberálisok osztoznak a kommunista eszmékkel: a végső cél egy univerzális és homogén állam létrehozása. Mindkét eszme ugyanis progresszivista – ezért szakadt el a konzervatív felfogás a liberálistól, ahogy ez már Edmund Burke, Russell Kirk vagy Roger Scruton írásaiból – a 18. század végétől kezdve a mai napig – kirajzolódik.

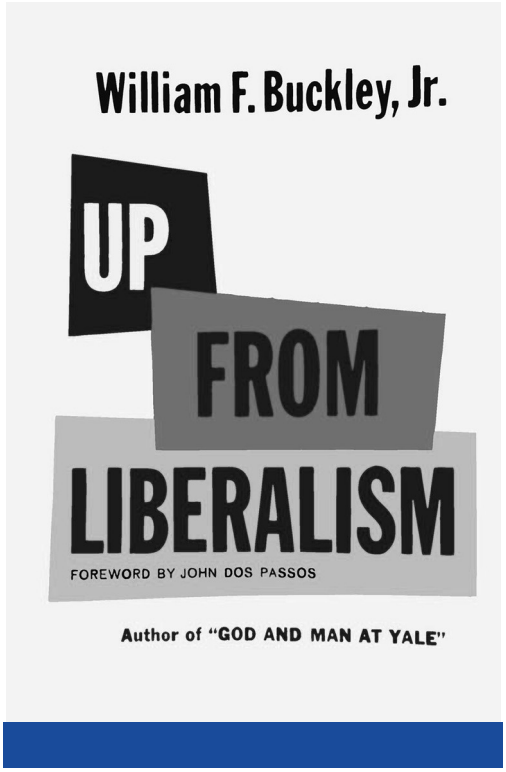

William F. Buckley Jr.: *El a liberalizmustól!* (1959)

A 20. századi liberalizmus utópikussá vált: nemcsak a klasszikus – római – szabadságeszmétől távolodott el (Quentin Skinner: *Liberty before liberalism*. 1998), nemcsak a klasszikus liberális emberfelfogást tagadta meg (Leo Strauss: *Liberalism: ancient and modern*. 1968), de saját eredeti szabadságfelfogását is, így nem csoda, hogy a kommunizmus (marxizmus) és a liberalizmus közti összeolvadás a létrejövő világállam jelszavában fonódik össze (Ryszard Legutko: *The Demon in Democracy. Totalitarian temptations in free societies.* 2016).

A liberalizmus fogalmának aktuálisan tipikus használatmódja viszont előhívta azokat a törekvéseket, amelyek képviselői a 18–19. századi liberalizmus eszméihez ragaszkodtak. Így írhatta például Helmut Schelsky, hogy „óliberális", ami azt jelentette, hogy az aktuális (háború utáni német) kontextusban konzervatívnak minősül. Mindez nem fából vaskarika, hanem egyszerűen azt fejezte ki, hogy a szerző a 18–19. századi liberális hagyomány őrzője. A politikai filozófiában számos más törekvés is azt kívánja kifejezni, hogy a modern liberalizmus tévútra tévedt, mégpedig végzetesen. Elég Leo Strauss, Hannah Arendt, Michael Oakeshott, Eric Voeglin, Carl Schmitt, Raymond Aron vagy Pierre Manent nevét megemlíteni. Ha valaki szeretné kézzelfoghatóvá tenni, hogyan változott meg a hagyományos modern liberalizmus s vált a 20. században baloldali hatás alá került liberalizmussá, akkor nézze meg a Liberális Internacionálé 1947-es nyilatkozatát (*Oxford Manifesto*), s egyből látni fogja, mekkora különbség van a liberalizmus régebbi és mai felfogása között, noha a modern egyenlőség abszolutizálási igénye már erősen tetten érhető, de nyomokban még ott van a régi liberális krédó néhány eleme is.

Armin Mohler:
A liberálisok ellen
([posztumusz] 2010)

POSZTMODERN LIBERALIZMUS

Ez az értelmezési világ azonban az elmúlt szűk fél évszázadban újra módosult. Liberalizmus címszó alatt megjelentek azon politikai pozíciók (ideológiák és mozgalmak), amelyek a hagyományos (organikus) közösségeket mint a szabadság elfogadhatatlan korlátait lebontani szándékoznak, és helyettük újféle, alkotott közösségeket preferálnak (itt gondolhatunk a feminizmus néhány válfajára, a homoszexuálisok, a leszbikusok stb. „közösségére"). A liberalizmus ezen változata akár az anarchizmussal is rokonítható, a tekintély elutasítása okán, abban viszont különbözik, hogy csak a hagyományos tekintélyeket utasítja el, s helyettük új tekintélyeket gyárt, amelyek – a politikailag helyes beszédmód általuk definiált követelmé-

nyére támaszkodva – a feltétlen behódolást várják az intellektuális–politikai világ résztvevőitől. Ez a színes jelentésvilág már-már szivárványként tündököl az égbolton – és jelenünk mindennapjaiban is.

A mai liberális számára semmit nem jelent minden ember természetes igényének a kielégítése, miszerint mindenki szeretne valahova, valamilyen közösséghez tartozni. Ezért éleződött ki a liberális emberjogi érvelésre alapozott identitáspolitika és a tradíciót védelmező konzervatív álláspont közötti vita. Ma az emberi jogok egyetemes retorikája áll szemben a közösséghez tartozni akaró nemzetpártiak elveivel. Birodalomépítés egy világállam végcéljával küzd a politikai jót a közösségek – család, szomszédság, régió, vallási és kulturális közösségek, nemzet – védelmében megfogalmazókkal szemben. Sokan nem értik, hogy a mai liberális identitáspolitika – legyél az, aki lenni akarsz – valójában az ember legelemibb természetes létmódját rongálja, számolja fel; ez pedig a közösség védelme. A liberális „legyél az, aki lenni akarsz" elv még akkor sem hoz létre közösséget, ha látszólag nevet ad az általa formált közös identitásnak (például LMBTQIA). Ők nem közösség, hanem az egyéni életmódok politikai elismertetéséért folytatott harc alanyai. Miért nem valóságos vagy tényleges közösség? Azért, mert nincs semmilyen objektív támasza a követeléseiknek, csak szubjektív. „Űzd vasvillával, a természet bejön újra" – az emberi életnek természetes korlátai vannak, persze, az ember bármit kijelenthet és politikai ügyet csinálhat belőle, de ez csak annak a jele, hogy a modern liberális eltévedt a világegyetemben.

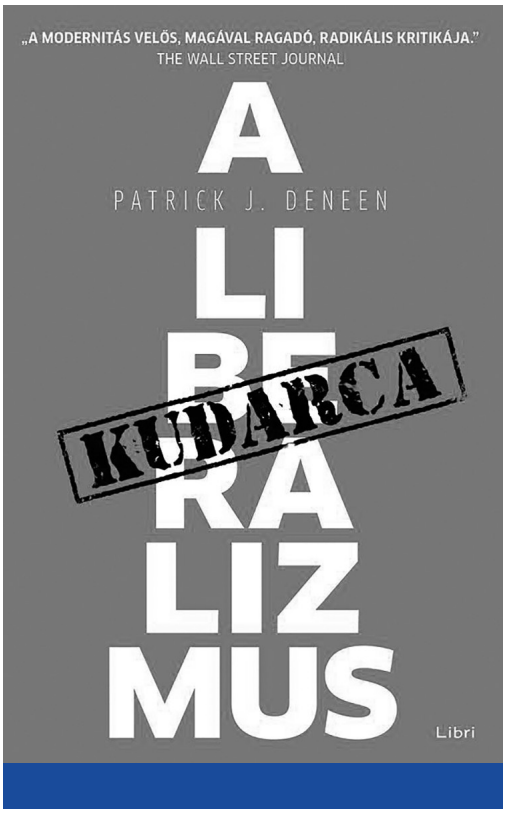

Patrick J. Deneen: *A liberalizmus kudarca* (2018 [2019])

Hogy mennyire eltávolodott a jelenlegi liberalizmus a 19. századi változatától, elég csak kézbe venni báró Eötvös József munkáit és összevetni korunk jeles liberális jogi és politikai gondolkodójának, Ronald Dworkinnak a műveivel. Nem nagyon találunk hasonlóságokat.

POSZTLIBERALIZMUS

Miért beszélhetünk posztliberalizmusról? Ez a kifejezés nem arra utal, hogy felszámolódott volna egészében a liberalizmus két évszázados eszmekincse a politikai eszmék világában. De azt sem jelenti, hogy a liberalizmus aktuális értelmezői háttérbe szorultak volna. Ellenkezőleg! Nagyon határozott és erős a jelenlétük a politikai nyilvánosságban. Inkább arról van szó, hogy a liberalizmusnak ezzel az aktuális változatával szemben sokan kifejezik elégedetlenségüket. És ez az elégedetlenség, vagy erősebben fogalmazva: elutasítás, nemcsak a politikai jobboldalon (a konzervativizmusban), hanem a baloldal néhány képviselőjénél is megfigyelhető, akik mintegy külön harcot vívnak a balliberalizmussal.

a szabadság értéke nem a liberalizmussal kezdődött

A posztliberális helyzettel való számvetés nemcsak azért lehet fontos, hogy újra élővé váljon a 19. századi és a modernség előtti liberalizmus eszmevilága, hanem azért is, hogy további lépéseket tegyünk, mégpedig időben visszafelé az eszmetörténetben, és meglássuk, hogy a szabadság értéke nem a liberalizmussal kezdődött. ■